

Türkiye-Amerika İlişkileri (1919-1938)

Tarih boyunca ABD'nin dış politikası ile ekonomik çıkarları birlikte ilişkilendirilmiş ve birbirinden ayrı düşünülmemiştir. XVIII. yüzyılda ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk karşılaşma; Osmanlı'nın merkezden uzak ve özerk bir konumda olan Mağrip (Fas, Tunus, Cezayir, Trablusgarp) eyaletlerinde gerçekleşmiş ve ABD'nin ticaret gemileri yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu limanlarına uğramaya başlamıştır.

ABD, Osmanlı Devleti ile resmi ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi adına istekli olmasına karşın; Osmanlı Devleti, ABD'nin İngiltere'den ayrılarak bağımsızlığını kazanan bir devlet olması nedeniyle, İngiltere ile arasını bozmak istememiş ve bu konuda temkinli davranmıştı. Ayrıca, iki ülke arasındaki coğrafi uzaklık, Osmanlı'nın ABD'yi ve Amerikan toplumunu tanımaması, Osmanlı Devleti'nin, iki ülke arasında tesis edilecek ticari ve siyasi anlaşmalardan yarar beklememesi, Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin gelişimine İngiltere'nin soğuk yaklaşması, ABD'nin Sırp ve Yunan isyanlarına destek vermesinden dolayı iki ülke arasındaki ilişkilerin başlaması ve geliştirilmesi zaman almıştı. ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler resmi olarak 7 Mayıs 1830'da imzalanan Dostluk ve Ticaret Anlaşması ile başladı ve ABD'ye, "*en ziyade müsadeye mazhar devlet*" statüsü verildi. ABD, bu anlaşma ile birlikte kapitülasyon haklarından yararlanmaya başladı. 13 Şubat 1862'de "*Ticaret Anlaşması*", 11 Ağustos 1874'de; "*Suçluların İadesi ve Tabiiyet Anlaşması*" iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri geliştiren anlaşmalar oldu.

1914 yılı yazında I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Osmanlı- ABD ilişkilerin de yeni bir dönem başladı. 11 Kasım 1914'de Osmanlı Devleti savaşa girdi. 6 Nisan 1917'de de ABD, Almanya'ya savaş ilan etti. İngiltere ve ABD'deki Ermeni lobisi, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın müttefiki olması nedeni ile Osmanlı'ya da savaş ilan edilmesi için propaganda çalışmalarına başladı. Amerikan Hükümeti, Osmanlı topraklarındaki ticari çıkarlarının, Amerikan kurumlarının ve Amerikalı misyonerlerinin zarar görmemesi için Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmesine karşıydı. Buna karşın Almanya'nın baskısı ile 20 Nisan 1917'de de Osmanlı Devleti, ABD Hükümeti ile diplomatik ilişkilerini kestiğini açıklayarak, Washington maslahatgüzarı Abdülhak Hüseyin Bey'i geri çağırdı. Bu durum her iki devletin elçiliklerini karşılıklı olarak kapatmalarına neden oldu. Sonuç olarak, İtilaf Devletleri müttefikleri olan ABD'nin, Osmanlı Devleti'ne resmi savaş ilan etmesini istese de bu gerçekleşmedi. İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması ancak 1927 yılının şubat ayında mümkün oldu. Bu on yıllık 10 yıllık kesinti içinde ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol iki ülke arasındaki ilişkileri "*de facto*" olarak yürüttü.

I. Dünya Savaşı İtilaf Devletlerinin galibiyeti ile sonuçlanmış ve 4 Ekim'de Osmanlı Devleti; ateşkes ve barış görüşmelerini yapmaya hazır olduğunu bildirmişti. 24 Ekim'de ABD'den gelen cevapta, barışın Başkan Wilson'un ortaya koyduğu prensipler doğrultusunda ateşkes ve barış anlaşmalarının imzalanacağı açıklandı. 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi ile başlayan işgaller karşısında büyük bir umutsuzluğa kapılan Türkleri tek umutlandıran, Wilson prensipleri içinde yer alan "*tüm ulusların kendi kaderlerini belirlemesi*" (self-determinasyon) maddesi ile kurtuluşa olan inançtı. Bu tarihten itibaren İngiltere, İtalya, Fransa ve son olarak da ABD, Osmanlı Devleti ile diplomatik ve ticari ilişkileri devam ettirmek amacı ile İstanbul'da ikamet edecek yüksek komiserler atadı. Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından da Lewis Heck, komiser rütbesi ile İstanbul'a gönderildi. 4 Aralık 1918'de İstanbul'a gelen ve 28 Aralık'ta da göreve başlayan Komiser Heck'ten beklenen, Osmanlı Devleti ile sadece diplomatik ilişkiler kurması değil, Amerikan kurumları, Amerikan vatandaşlarının durumları, İtilaf Devletlerinin karşılıklı ilişkileri hakkında Amerikan Dışişleri Bakanlığına bilgi vermesiydi. Heck'in Mayıs 1919'da hastalanması üzerine Gabriel B. Ravndal, İstanbul ABD komiseri olarak görev yapmaya başladı. 27 Ocak 1919'da da İstanbul'a Amiral Mark L. Bristol atandı. Bristol, 12

Ağustos 1919 tarihinde yüksek komiser unvanını aldı.

I. Dünya Savaşı sonunda galip ve mağlup devletler arasında imzalanan ateşkes anlaşmaları gereğince, barış koşullarını görüşmek amacıyla taraflar, 18 Ocak 1919'da Paris'te toplandı. Amerikan Hükümetinin barış görüşmelerinde Osmanlı Devleti konusunda izleyeceği politika, iki düşünce üzerinde şekillendi: Manda sistemi ve gizli anlaşmaların reddedilmesi. Wilson'un Paris'teki en büyük amacı, Milletler Cemiyeti'nin (Cemiyet-i Akvam) kurulmasına önderlik etmektir. Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla dünya, daha güvenli ve yaşanılacak bir hale gelmiş olacaktır. Maalesef Başkan Wilson, Milletler Cemiyeti projesinin gerçekleşmesi sağlamak için ilk ödünü "*self-determinasyon*" ilkesinden vazgeçerek verdi. Paris Barış Konferansı'nda ele alınan ve Türk-Amerikan ilişkilerini şekillendiren konulardan biri de; Doğu Anadolu'daki altı vilayeti içine alacak şekilde "*bağımsız bir Ermenistan devletinin*" kurulması ve manda meselesi idi. Kurulması planlanan Büyük Ermenistan Devleti'nin mandaterliğini kim üstlenecekti? Başkan Wilson bu konuda temkinli davranarak, Amerikan kamuoyunun beklentilerinin göz önünde tutulması gerektiğini ve Amerikan Senatosunun açık bir onayı olmadıkça Ermenistan mandaterliğinin kabul edilmesinin söz konusu olmadığını söyledi. Başkan Wilson, ABD'nin Osmanlı Devleti topraklarında kurulacak manda rejimleri hakkında uzmanların yerinde incelemelerde bulunması ve hazırladıkları raporların Senatoya sunulduktan sonra Osmanlı toprakları üzerinde Amerikan mandaterliğine karar verilmesi gerektiğini belirtti. Suriye ve Mezopotamya bölgelerinde incelemede bulunmak ve halkın görüşlerini öğrenmek üzere Henry King ve Charles Crane; Ermenistan mandaterliğinin araştırılması konusunda da General Harbord ve beraberindeki 46 kişi görevlendirildi. General Harbord başkanlığındaki heyet, İzmit, Konya, Adana, Halep, Mardin ve Malatya'dan sonra 20 Eylül'de Sivas'a geldi. Mustafa Kemal Paşa ve Kuvayı Milliye hareketinin ileri gelenleri tarafından karşılandı. Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta Harbord'a ulusal bağımsızlık ve manda ile ilgili görüşlerini açıkladı. Harbord'un hazırladığı rapor, 24 Nisan 1920'de Başkan Wilson tarafından Senatoya sunuldu. Wilson'un bütün çabalarına rağmen Amerikan Senatosu, Ermenistan mandaterliğini reddetti. Bu karar Ermeniler arasında büyük düş kırıklığı yarattı.

Ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve iradesinin kurtaracağı inanan Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında, ulusal bağımsızlık ve ulusal egemenlik mücadelesi başlamıştı. 23 Temmuz-9 Ağustos 1919'da Erzurum Kongresi ve 4-11 Eylül'de Sivas Kongresi toplandı. Her iki kongrede Türklerin yaşadığı bölgede geçici olarak Amerikan mandasının kabul edilip/edilmeyeceği tartışıldı. 8 Eylül'de Amerikalı gazeteci Edgar Brown, Mustafa Kemal Paşa ile manda konusunu görüştü. Fakat Paşa, yapılan görüşmede manda kelimesi yerine yardım tabirini kullanmayı tercih etti. Sivas Kongresi'nde, devletin bağımsızlığı ve vatanın bütünlüğü saklı kalmak koşulu ile Türkiye'ye karşı istila emeli taşımayan bir devletin iktisadi, fenni ve sanayi yardımlarının kabul edileceği belirtildi. Manda ile ilgili tartışmalar Kongre'de üyelerin Amerikan Senatosuna mektup yazması ile noktalandı.

Orta Doğu petrolünün ve Osmanlı topraklarının paylaşılarak barış anlaşmasının taslağının hazırlanması için de 19-26 Nisan'da İngiltere, İtalya ve Fransa, San Remo kentinde toplandı. ABD, San Remo'daki görüşmelere ve daha öncesinde 12 Şubat-10 Nisan 1920 tarihinde toplanan Londra Konferansı'na da katılmadı. Görüşmelere katılmasa da ABD Dışişleri Bakanı Bainbridge Colby, barış görüşmelerinde Ortadoğu'da adil bir düzenin yaratılması ve ABD'nin çıkarlarının korunması için söz söyleme hakkı olduğunu, açık kapı politikasının sürdürülmesi gerektiğini, Ermenistan'ın kurulmasını ve Trabzon'un da Ermenilere verilmesini desteklediğini belirtti. Ermenistan mandaterlerinin hangi devlet tarafından üstlenileceği büyük bir sorundu ve hala çözüme kavuşturulamamıştı. ABD, Ermenistan konusunda karar verme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakıldı. ABD, Ermenistan mandaterliğinin sorumluluğunu almak yerine Ermenistan sınırının belirlenmesinde hakem olmayı kabul etti. 4 Mart 1921'den itibaren Amerikan Başkanı olan Cumhuriyetçi

Warren G. Harding, Amerikan Senatosunda yaptığı ilk konuşmasında askeri ittifaklara katılmayacaklarını ve mali sorumluluk almayacaklarını belirtti.

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde hem dahili hem de harici düşmanlara karşı verilen ulusal egemenlik ve bağımsızlık mücadelesi kazanılmıştı. 3-11 Ekim 1922'de Mudanya görüşmeleri devam ederken, TBMM Hükümeti barış konferansının 20 Ekim'de İzmir'de toplanmasını, Batılı Devletlere verdiği nota ile önerdi. Fakat barış konferansının 13 Kasım 1922'de Lozan'da toplanmasına karar verildi. ABD, 14 Kasım 1922'de taraf ülke olarak olmasa da gözlemci sıfatıyla konferansta yer almak istediğini İngiltere, Fransa ve İtalya'ya ilettiler. Amerikan baş delegesi Richard Washburn Child, 21 Kasım tarihli oturumda söz alarak, oy kullanmadan konferansı yakından takip edeceklerini, ABD'nin çıkarlarına aykırı kararlar alınırca itiraz etme hakkına sahip olduklarını belirtti. Konferansa katılan Amerikalı gözlemciler, hükümetten aldıkları özel talimatlar doğrultusunda hareket edeceklerini, kapitülasyonların devam etmesini, dini, insani ve eğitim kurumlarının himayesini, Boğazların serbestisini ve Türkiye'de yaşayan vatandaşlarının zararlarının tazminini istedi. Buna karşın verilen talimatlar doğrultusunda Amerikan Hükümetinin, Ermeni meselesi konusunda aktif rol almak istemediği görüldü ve Ermeni meselesi, azınlık haklarının korunması ile ilişkilendirildi. Amerika görüşmelerde, genel olarak Boğazların serbestisi, kapitülasyonlar ve azınlıklar ile ilgili müzakerelerde Müttefiklerle birlikte yol almaya karar verse de Müttefiklere karşı güven konusunda sorunlar yaşadı.

Amerika Dışişleri Bakanlığının verdiği talimat uyarınca Müttefikler ile Türkiye arasında imzalanacak barış anlaşması sonrasında ABD temsilcileri devreye girecek ve Türkiye ile özel görüşmeleri başlatacaklardı. Müttefiklerin hazırlamış olduğu anlaşma taslağı, Amerikan temsilcileri tarafından 29 Ocak'ta Amerikan çıkarlarına uygunluğu konusunda incelendi. 31 Ocak'ta Türkiye'den de anlaşma taslağının incelenerek, cevabın 4 Şubat'ta vermesi istendi. Karşılıklı görüşmelerde adli kapitülasyonlar ve mali sorunlar konusunda anlaşma sağlanamadı. Amerikan heyeti, Lord Curzon ve İsmet Paşa arasında anlaşmanın imzalanması konusunda arabuluculuk etse de başarılı olamadı. Lord Curzon başta olmak üzere diğer heyetler tek tek Lozan'da ayrıldı ve görüşmeler yarıda kesildi. ABD, müzakereler esnasında Müttefiklerin taslağını destekledi. Başdelege Child, Emeniler ile yakınlaşma, Musul, Boğazlar, kapitülasyonlar konusunda; Grew, Türk heyeti ile Amerikan heyeti arasında yakınlaşma sağlanması konusunda; Amiral Bristol, misyoner kurumlarının ve okullarının korunması, Amerika ile Türkiye arasındaki ticaretin gelişmesi için görüşmeler boyunca uğraş verdi. Lozan'daki ikinci tur müzakereler, 23 Nisan 1923 tarihinde başladı. ABD, ikinci tur müzakerelere yine gözlemci sıfatıyla katıldı. Konferansta siyasi konular daha kolay çözümlenirken, ekonomik konularda sert tartışmalar yaşandı. Lozan Anlaşması, çetin mücadeleler sonunda 24 Temmuz 1923'de imzalandı. ABD açısından, Lozan Barış Anlaşması'nın imzalanmasındaki en büyük kayıp, kapitülasyonların kaldırılmasıdır. Anlaşma ile Boğazlardan savaş ve barış zamanında ticaret gemilerinin serbestçe geçmesi, esasa bağlanmış, Boğazların yönetimi Milletler Cemiyeti'nin sorumluluğunda, içerisinde Amerikalı bir üyenin de bulunduğu komisyona bırakılmıştı. Sınırlarımız içinde kalan Amerikan din, eğitim ve hayır kurumlarının Türk kurumları ile eşitliği kabul edilmiş, azınlıkların can, mal ve inanç özgürlükleri Müslümanlarla eşit tutularak güvence altına alınmıştı.

Lozan barış görüşmeleri sona doğru yaklaşırken, ABD ile Türkiye arasında görüşmeler, 1923 yılının mayıs ayında başladı. Görüşmelerin başlamasının en önemli nedeni; Müttefikler ile Türkiye arasında barışa giden yolda önemli adımların atılması ve taraflar arasında çözüme yaklaşılmasıydı. 1923 yılı ağustos ayında, Amerikan Başkanı Warren G. Harding'in ölümü üzerine başkan yardımcısı Calvin Coolidge başkanlık görevini üstlendi. Dönemin Dışişleri Bakanı da Charles E. Hughes'di. Bu dönemde iki ülke arasındaki karşılıklı görüşmeler sıklaştı ve 6 Ağustos 1923'te Türkiye ve ABD arasında Türk-Amerikan Lozan Anlaşması ve Suçluların İadesi Anlaşması imzalandı. Bu antlaşma; Amerikan arşiv

belgelerinde “Türk-Amerikan Lozan Anlaşması”, “Genel Anlaşma” ya da” Lozan Anlaşması” olarak anılırken, Türk arşiv belgelerinde ise “Türk-Amerikan Dostluk ve Ticaret Anlaşması” olarak adlandırılmıştı. Anlaşmayı ABD adına Joseph Grew, Türkiye adına da İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hasan Bey imzaladı. Anlaşmanın birinci maddesi ile taraflar, karşılıklı olarak diplomatik personel tayin edilmesini, ikinci maddesi ile kapitülasyonların tamamen kaldırıldığını, dokuzuncu madde ile “*en ziyade müsaadeye mazhar millet*” statüsünün korunduğunu, 30 Ekim 1914 öncesi Osmanlı Devleti tarafından tanınan Amerikan dini, insani ve eğitim kurumlarının Türk yönetimi tarafından tanındığını ve Türk kanunlarına tabi olduğunu, ABD ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan anlaşmaların geçersiz olduğunu taraflar kabul etti. Grew, ABD Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta, anlaşma maddeleri arasında azınlıkların durumu, tabiiyet meselesi, tazminat konularının olmamasından yakındı.

Türk- Amerikan ilişkileri Lozan Anlaşması'nın onaylanma sürecinde özellikle ABD tarafında büyük gerilimler yaşandı. Eylül 1923 tarihinden itibaren ABD, anlaşmanın onaylanmasını isteyenler ve istemeyenler arasında yoğun lobi faaliyetleri başladı. 1923-1929 tarihleri arasında iktidarda olan Calvin Coolidge Hükümeti, anlaşmanın onaylanmasının en hararetli savunucusuydu. Anlaşma metni, 3 Mayıs 1924'te, 21 Şubat 1925'de ve 18 Ocak 1927'de Amerikan Senatosuna sunuldu, fakat oylamanın yapılabilmesi için gereken üçte iki çoğunluk sağlanamadı. Bu durumda anlaşma reddedilmiş oldu. Türk-Amerikan Lozan Antlaşması'nın imzalanmaması, Türkiye ile ABD arasındaki resmi ilişkilerin başlamasını engellemiştir. Türkiye, 6 Ağustos 1923'de imzalanan Türk-Amerikan Lozan Anlaşması'nın, Amerikan Senatosunda reddedilmesini soğukkanlı ve sakin bir şekilde karşıladı.

Anlaşmanın reddedilmesinden sonra Türkiye ve ABD arasında, Bristol ve Tevfik Rüştü Aras'ın öncülüğünde gayri resmi ilişkiler başladı. Bristol'a göre de; bir an önce iki ülke arasında diplomatik ilişkiler başlamalıydı ve bu bir nota teatisi ile gerçekleşmeliydi. Yöntemler farklı olsa da her iki ülke de diplomatik ilişkilerin başlaması konusunda istekli davrandılar. 3 Şubat 1927'de Türkiye, nota teatisini kabul ederek ilk adımı attı. 17 Şubat 1927 yılında ABD adına Amerikan Yüksek Komiseri Bristol ve Türkiye adına Tevfik Rüştü diplomatik ilişkileri başlatmak ve ticari ilişkilerde statükoyu korumak adına iki modus vivendi (geçici) imzaladı. İki ülke arasında en kısa sürede diplomatik ve konsolosluk ilişkilerinin kurulmasına karar verildi. Anlaşmaların imzalanmasının ardından 27 Mayıs 1927'de Joseph Grew Ankara Büyükelçisi olarak atandı ve Mustafa Kemal Atatürk'e 12 Ekim 1927'de güven mektubunu sundu. Grew, Türkiye ile ilişkilerde uzlaşma politikasını takip etti. Ankara Hükümeti de Ahmet Muhtar Bey'i Türkiye'nin Washington Büyükelçisi olarak atadı ve Ahmet Muhtar Bey de güven mektubunu 5 Aralık 1927'de Başkan Coolidge'e sundu. Ahmet Muhtar Bey, büyükelçilik görevine 1934 yılına kadar devam etti ve bu yedi yıllık süre içinde, ABD'deki Türkiye aleyhtarı politikayı yumuşatmayı başardı. 1934 yılında Türkiye'nin yeni büyükelçisi olarak Mehmet Münir Ertegün atandı. Joseph Grew'da 1932 yılına kadar Ankara'da büyükelçilik görevinde bulundu ve aynı yılın mart ayında yerine General C. Hitchcock Sherrill bu göreve atandı. 1933 yılına kadar ABD'nin Ankara Büyükelçisi olarak görev yapan Sherrill'in yerine de Robert Peet Skinner görevlendirildi.

Amerikalı misyonerlerin faaliyetleri ve Amerikan okulları Cumhuriyet döneminde de Türkiye ve ABD arasındaki diplomatik ilişkileri etkileyen önemli konuların başında geldi. Büyükelçi Grew'un 1927 yılında göreve başladığında ilk icraatı, I. Dünya Savaşı nedeni ile kapatılan Amerikan okullarının açılmasını gündeme taşımak oldu. Bu yıllarda Amerikan okullarında yaşanan olaylar iki ülke arasında gerginliğe neden oldu. Bu olaylardan ilki Bursa Amerikan Koleji'nde 1928 yılında gerçekleşen din değiştirme olayıdır. Okul, 30 Ocak 1928'de kapatılmış ve sorumlular hakkında dava açılmıştır. Türk Hükümeti ve Amerikan okulları arasında yaşanan sorunlar arasında lisans yenilememe, okullarda Hıristiyan kültürüne ait törenler düzenleme, görev yapan öğretmenlerin zaman zaman Türkiye'yi ve Türkleri aşağılayıcı

sözler sarf etmesi yer almaktadır. Ayrıca Amerikan okulları konusunda Türk Hükümetinin yaşadığı diğer sorun da vergiler konusundadır. Cumhuriyet döneminde TBMM’de kabul edilen veraset, hediye, bina ve kazanç vergilerinden Amerikan okulları muaf tutuldu.

1928 yılının nisan ayında ABD, Türkiye ile hakemlik ve uzlaştırma anlaşması imzalamak amacıyla girişimde bulundu. Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü; ABD’nin bu teklifinin anlaşmada Ermenilerle ilgili bir konu bulunmadığı takdirde kabul edilebileceğini söyledi. ABD, tarafından bu öneri reddedildi. Türkiye bir adım atarak, ABD’nin hazırladığı anlaşma taslağını inceledi ve bazı değişiklikler yaptı. Türkiye’nin taslak metin ile ilgili endişesi; Türkiye’den ABD’ye göç eden ve Amerikan vatandaşlığına geçen Ermenilerin, Türkiye’den tazminat konusunda üçüncü devlet veya kuruluşun hakemliğini istemesinden kaynaklanmaktaydı. 20 Ocak 1929’da Türkiye, ABD’ye yeni bir teklif sundu. Fakat ABD, Türkiye’nin bu önerisini de reddetti. Hakemlik ve Uzlaştırma Anlaşması konusunda iki ülke arasında yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamadı ve bu nedenle iki ülke arasında hakemlik ve uzlaştırma anlaşması imzalanamadı. Buna karşılık iki devlet arasında 1 Ekim 1929’da beş maddelik “*Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması*” imzalandı. Amerikan Senatosu anlaşmayı 1930 yılında onayladı ve Anlaşma her iki ülkede Nisan 1930’da karşılıklı olarak yürürlüğe girdi. Bu antlaşma; 1830’da Osmanlı ile imzalanan antlaşmadan 100 yıl sonra, yeni Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasındaki ilk ticari anlaşmadır. Türk-Amerikan ilişkileri açısından önem taşıyan bu antlaşma Amerikan Senatosunda onaylanan ilk antlaşma olma özelliği de taşımaktadır.

1930 yılında Ticaret Anlaşmasının Senatoda onaylanması ile Amerikan Dışişleri, Ankara Büyükelçisi Grew’a Türk Dışişlerine yerleşme ve ikamet anlaşması imzalamaya hazır olduklarını bildirmelerini istemişti. Büyükelçi Grew ve Dışişleri Bakanı Aras, iki ülke arasındaki müzakerelerin sonbaharda başlamasına karar verdi. Türkiye, konu ile ilgili anlaşma taslağını, 1 Ekim 1929’da Amerikan tarafına ilettiler. Müzakereler 18 Ekim 1930 tarihinde başladı. 25 Kasım’da görüşmeler kesintiye uğrasa da iki maddelik “*Yerleşme ve İkamet Anlaşması*” Türkiye adına Milli Savunma Bakanı Zekai Bey, ABD adına da Büyükelçi Grew tarafından 28 Ekim 1931 tarihinde imzalandı. Anlaşma 4 Haziran 1932’de TBMM ve 3 Mayıs 1932’de Amerikan Senatosu tarafından onaylandı.

1929 yılında Türk-Amerikan ilişkilerinde iki ülkenin yakınlaşması adına atılan önemli adımlardan biri Briand- Kellog Pakti’dir. 27 Ağustos 1927 yılında Paris’te Fransız Dışişleri Bakanı Briand ve ABD Dışişleri Bakanı Kellog tarafından uluslararası güvenliğin sağlanması ve savaşı ulusal politikanın bir aracı olmaktan çıkarma yükümlüğünün çok taraflı anlaşmalarla kabul edilmesi konusunda saldırmazlık paktı imzalandı. Kellog, bu pakta Türkiye’nin de dahil edilmesi yönündeki düşüncesini Büyükelçi Grew’a ilettiler. Grew, Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesi, Türkiye’deki Amerikan prestijinin artması konusunda yarar sağlayacak bu pakta Türkiye’nin imza koyması için çalışmalara başladı. Amerikan Senatosu 16 Ocak 1929’da, TBMM’de 19 Ocak’ta pakti onayladı.

Türk-Amerikan ilişkilerinde yakınlaşma, iki ülke arasında yapılan karşılıklı ziyaretlerle perçinleştirildi. Büyükelçi Grew, Türkiye’nin ABD’den kredi almak ve ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla ABD’ye heyet gönderilmesini teklif etti. Bunun üzerine 1930 yılının kasım ayında ABD Ticaret Bakanı Julius Kelin Türkiye’ye gelerek Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa ile görüştü. Yapılan görüşmelerde Türkiye’nin ABD’den kredi alma ve Türk heyetinin ABD ziyareti konusu ele alındı. 23 Ekim 1931’de eski Maliye Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve beraberindeki heyet New York’a gitti. Amerikan iş çevreleri ile ilişkileri geliştirmek, kredi sağlamak, Türkiye’de pamuk endüstrisini geliştirmek amacı ile temaslarda bulunuldu. İki ülke arasında gerçekleştirilen ziyaretlerin bir diğeri de, 1932 yılında ABD Genelkurmay Başkanı General Mac Arthur’un Türkiye ziyaretidir. Rusya’yı çevreleme politikası uyarınca General Mac Arthur, 1932 yılının eylül ayında

Polonya, Çekoslovakya, Romanya ve Türkiye'ye ziyarette bulunmuştur. 25 Eylül 1932'de Dacia isimli gemiyle İstanbul'a gelen General, 26 Eylül'de Ankara'da Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ve Ankara Valisi tarafından karşılandı. 27 Eylül'de İstanbul'a dönen Mac Arthur, Dolmabahçe Sarayı'nda Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edildi. Yapılan görüşmede Avrupa'nın geleceği ve muhtemel çıkacak bir savaş karşısında devletlerin alacağı pozisyonlar üzerinde konuşuldu. General Mac Arthur, 28 Eylül 1932'de Türkiye'den ayrıldı.

1934 yılında iki ülke arasında imzalanan diğer bir anlaşmada Türk ve Amerikalı suçluların iadesi ile ilgilidir. Suçluların iadesi, ilk olarak Türk-Amerikan Lozan Anlaşması'nda gündeme geldi. Fakat Türk-Lozan Anlaşması'nın ret edilmesi sonrasında görüşmeler, Grew ile Aras arasında devam etti. Amerikan Dışişleri Bakanlığı Grew'dan, ABD'nin suçluların iadesi ile ilgili anlaşmayı onayladığı takdirde, Türkiye'nin tutumunu öğrenmesini istedi. Türk tarafı, anlaşma metninde bazı değişiklikler olduğu takdirde anlaşmayı imzalayacaklarını bildirdi. Türkiye, iadenin işlendiği suçların listelenmesini istememekte; buna karşın tutuklama, gözaltı ve nakil işlemlerinin iade talebinde bulunan ülkenin karşılamasını istemektedir. ABD bu istekleri kabul etmeyince görüşmeler kesildi. Fakat Türkiye, iki talebi konusunda Amerikan tezini kabul edeceğini bildirmesi ile görüşmeler tekrar başladı. 5 Şubat 1934'de Amerikan Senatosu, 2 Nisan 1934'te de TBMM anlaşmayı onayladı.

25 Ekim 1934'te Türkiye ile ABD arasında "*Mütekabil Metalibin Tesviyesine Dair İtilafname (Karşılıklı Taleplerin Düzenlenmesine dair Anlaşma)*" Anlaşması imzalandı. Anlaşmayı Türkiye adına, Tevfik Rüştü Aras, ABD adına Fred Nielsen imzaladı. Amerikan şirketleri ve vatandaşlarının bazıları 1914-1922 yılları arasında Türk askeri ve sivil makamlarının, bedeli tam olarak ödenmeden bazı mülklere el koyduğu, zarar verdiği iddiasında bulundu. İki ülke arasında Türk-Lozan Anlaşması görüşmelerinden itibaren ele alınan bu konu, 1934 yılında çözüme kavuşturuldu. 25 Ekim'de imzalanan anlaşma ile ABD, Türkiye'den tazminat taleplerini ödeme sözü almış oldu. Türk Hükümetinin de tazminat talepleri vardı. İki devlet tazminat konusunda bazı fedakârlıklarda bulunarak sorunu anlaşma yoluyla çözüme kavuşturdu.

Boğazlar konusu Türkiye ile ABD arasında sürekli olarak gündemdeydi. İki ülke arasında 17 Şubat 1927 imzalanan modus vivendiye göre ABD, serbest geçiş hakkını anlaşmanın 3 maddesi uyarınca elde etti. 1929 yılında ABD ile Türkiye arasında imzalanan Türk-Amerikan Ticaret ve Denizcilik Anlaşması uyarınca da Türk sularında Amerikan gemileri, Türk gemileri ile bazı istisnalar dışında aynı haklara sahip oldu. 1930 yılından itibaren İtalya'nın Doğu Akdeniz'e yayılma planları Boğazların önemini artırırken Türkiye'yi de endişelendirmişti. Türkiye, Boğazların silahlandırılmasını ve yeni bir düzenlemenin kurulmasını 1933 yılının mayıs ayında yapılan Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nda dile getirmişti. Türkiye'nin güvenlik endişelerinin yanında, ABD'nin de Türkiye ile yaşadığı sorunları biran evvel çözüme isteği, Boğazlardaki stratejisini sorgulamasına neden olmuştu. ABD Dışişleri Bakanlığı, Ankara Büyükelçisi Skinner'a 27 Ekim 1934 Tarihinde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a Boğazlar Sözleşmesi'nin iki devlet arasında imzalanması konusuna yaklaşımını öğrenmesini istemişti. Aras, Skinner'a, ABD'nin Boğazların iki ülke tarafından savunulmasını kabul ettiği takdirde, Türkiye'nin Boğazlar Sözleşmesini imzalayacağını iletmiş, fakat ABD, bu sorumluluğu dış politika anlayışı uyarınca kabul etmemişti. Türkiye'nin, dünyanın yeni bir savaşa sürüklenmeye başladığı yıllarda Boğazlar konusundaki güvenlik endişeleri artmış ve 10 Nisan 1936'da Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan ülkeleri toplantıya davet etmişti. Türkiye'nin bu daveti üzerine 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montrö kentinde Lozan Barış Anlaşması'na imza koyan devletler Boğazlar konusunu görüşmek üzere toplandı. ABD, bu toplantıya gözlemci olarak bile katılmadı. Buna rağmen 20 Temmuz 1936'da imzalanan ve 9 Kasım 1936'da yürürlüğe giren Boğazlardan ticari ve transit geçiş özgürlüğünü onaylayan, savaş gemilerinin geçişini sınırlayan, Karadeniz'e

kıyası olan devletlere Boğazlar üzerinde daha fazla hak tanıyan, Boğazlar Komisyonun yetkilerine son veren bu anlaşmayı imzaladı.

29 Mart 1938’de ABD, Türkiye ile ticari ilişkileri geliştirmek için iki ülke arasında yeni müzakereler başladı. İki ülkeyi temsil eden heyetin üyeleri arasında çıkan en önemli anlaşmazlık kelim ve tütün üzerindeki gümrük vergileri konusunda oldu. ABD, her iki kalemde de vergilerin indirilmesini talep etmiş ve bu talebi 13 Aralık 1938’de Türk hükümeti tarafından kabul edilmişti. 1 Nisan 1939’da iki devlet arasındaki ticaret anlaşması imzalanmış ve bu anlaşma ile de ABD, “*en ziyade müsaadeye mazhar devlet*” olma statüsünü korumuştur.

Atatürk döneminde Türk-Amerikan diplomatik ilişkileri özellikle Lozan Barış Anlaşması’nın Amerikan Senatosu tarafından onaylanmaması nedeniyle remi olarak başlatılamadı. Cumhuriyetin ilanı sonrasında siyasi ve iktisadi olarak sorunları çözmeye başlayan Türkiye, ABD ile siyasi ve ticari ilişkilerini geçici anlaşmalarla devam ettirdi. İki devletin ilişkilerini etkileyen ve sorun yaşamalarına neden olan Ermeni meselesi konusunda Amerika’daki Ermeni lobilerinin faaliyetleri, Amerikan okulları ve okullarda yapılan misyonerlik faaliyetleriydi. Bu dönemde tabiiyet, yerleşme, ikamet, tazminat, suçluların iadesi ile ilgili konular iki devlet arasında karşılıklı adımlar atılarak çözüme bağlandı. Gelişen ve değişen siyasi ortam, Türkiye’nin her geçen gün bölgesinde güçlenmesi ve ABD tarafından stratejik ortak olarak algılanması sorunların çözüme kavuşturulmasında önemliydi.

Dilşen İNCE ERDOĞAN

KAYNAKÇA

AÇIKSES, Erdal, DOĞANAY, Rahmi, **Amerika’nın Yüzyıllık Ortadoğu Hayali, Chester Projesi**, Elazığ 2010.

AKAR, Hulusi, **Harbord Askeri Heyeti Raporu**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2019.

AKGÜN, Seçil, **General Harbord’un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu**, İstanbul 1981.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara 1991.

ARMAOĞLU, Fahir, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, Ankara 1991.

AYBARS, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., Ankara 1995.

BEYOĞLU, Süleyman, “Sevr ve Lozan’da Ermeni Sorunu”, **Akademik Bakış**, II/3, Kış 2008.

BULUT, Semih, **Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, (1923-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2010.

DİLEK, Sait Mehmet, KÜÇÜK, Evren, “San Remo Konferansı’nda İngiltere’nin Ermeni Politikası”, **Turkish Studies**, Volume 7/3, Summer 2012, s.959-971.

ERHAN, Çağrı, **Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, Ankara 2000.

EROL, Mine, **Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika’nın Türkiye’ye Karşı Tutumu**, Ankara 1976.

İNCE ERDOĞAN, Dilşen, **Anlatmak İçin Anlamak**, Akademi Titiz Yay., İstanbul 2012.

İNÖNÜ, İsmet, **Lozan Barış Konferansı, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj, Anı ve Söyleşi**, Haz:İlhan Turan, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2010.

KARAKAŞ, Nuri, **Türk-Amerikan İlişkileri (1939-1952)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2013.

KARAL AKGÜN, Seçil, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü", **Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, S 1, Mayıs 1988.

KURAT, Akdes Nimet, **Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları**, Ankara 1959.

LÜTEM, Ömer Engin, "1919 Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Talepleri", **Ermeni Araştırmaları**, S 22, Yaz, 2006.

ÖKSÜZ, Hikmet, KÖSE, İsmail, **ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un Rapor ve Savaş Günlüklerinde Ermeni Meselesi (1919-1927)**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yay., Trabzon 2015.

ÖZGİRAY, Ahmet, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Siyasi İlişkiler (1923-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XV, S 43, Mart 1999.

23/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-amerika-iliskileri-1919-1938/?pdf=3302> adresinden erişilmiştir